

М. Кордуба

Де лежав старовинний
город Хмелів ?

Д-р МИРОН КОРДУБА
(Львів).

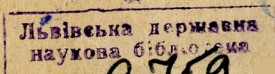
ДЕ ЛЕЖАВ СТАРОВИННИЙ ГОРОД ХМЕЛІВ?

Середнє Подністров'я належить до найтемніших у давнину закутин Української землі. В княжу добу були часи, коли сюди поверталася експанзія Галицької держави, починаючи ще з перших Ростиславичів та досягаючи свого максимуму за Ярослава Осмомисла, то знову наставали люті часи, коли могутні хвилі припливу монгольських орд (Печенігів, Половців, Татарів) заливали, раз меншу, раз більшу, частину Подністров'я. Тому й серед різних проблем історії Галицького, відтак Галицько-Волинського князівства до найбільше інтересних і найменше вияснених належить питання про південно-східню границю сеї держави, а се через майже повний брак яких-небудь певніших джерельних даних.

Не ліпше представляється ся справа і в найближчих десятиліттях після упадку державної самостійности галицької України. В другій половині XIV в. на середнім Подністров'ю виринає доволі загадкова Шипинська земля. Осередком її був безперечно город Шипинці, що лежав на горбовині між Прутом та Дністром, на північний захід від пізнішої столиці Буковини, Чернівців, на території теперішнього села сеї-ж таки назви, відомого з багатих неолітичних знаходок. Договірна грамота угорського короля Жигмонта з польським королем Володиславом Ягайлом та литовським великим князем Витовтом з 15 березня 1412 р.¹⁾ дає спромогу бодай приблизно визначити межі сеї області. З неї бачимо, що Шипинська земля сягала на південь по лісисту горбовину, котра творить вододіл між Прутом та Серетом, північною границею був безперечно Дністер.

Передову ролю в сій Шипинській землі грають три городи: Хотин, Цецин і Хмелів. Два останні згадуються вперше в грамоті з 1395 р., котрою молдавські бояри Брагул, Станислав Михал і Шяандр прирікають від імени свого воєводи Степана зложити королеві Ягайлові чолобитну, не згадувати більше про Коломию, Снятин і Покуття, а про Цецин та Хмелів

¹⁾ Documente privitoare la istoria Românilor, cul. Hurmuzaki 1, 2, стр. 483—487.

умовитися особисто з королем ¹⁾. В чолобитній грамоті молдавського воеводи Олександра з 1404 р. між свідками виступає Хотько Цяцинський ²⁾. Хотин згаданий вперше в грамоті з 8 жовтня 1408 р., що дав її воевода Олександр львівським купцям на право свободної торгівлі в Молдавській державі ³⁾. Приналежність сих трьох городів до Шипинської землі засвідчена зовсім виразно в грамоті молдавського воеводи Іллі, котрою він у винагороду за шкоду, що заподіяв Коломийщині та Снятинщині його батько, воевода Олександр, відступає Польщі Шипинську землю з городами сеї землі: Хотиним, Цецином і Хмелевом ⁴⁾. Що се були не тільки оборонні замки, але й осідки органів вищої адміністрації, осередки окремих округ, бачимо з ріжних сучасних грамот. І так польський король Володислав Ягайло грамотою з 13 грудня 1433 р. стверджує воеводу Степана в посіданню Молдавії і дає йому городи Цецин і Хмелів з приналежними «волостями и сели» ⁵⁾. Воевода Ілля надав 18 жовтня 1434 р. своєму бояринові Станові Бабичеві село Собранець (теперішній Шубранець) «у цѣцинской держави» ⁶⁾, а в рік опісля додає йому ще «*duas villas in districtu Chocimensi*» ⁷⁾. Маринка, жінка воеводи Іллі, відступає краківському кастелянові Іванові з Чишова і ріському старості Петрові Одровонжеві зі Спрови «*castra sua Choczyn, Czczyn et Chmyelow cum districtibus ibidem spectantibus*» ⁸⁾.

З сих трьох городів лишився донині лишень Хотин—се загально відоме повітове місто Басарабії на правім березі Дністра. Обидва інші городи тепер уже не існують. Означення положення Цецина не робить труднощів, бо ся назва заховалася досі в імені гори на правім березі Прута, кілька кілометрів на захід від міста Чернівців; на верховині сеї гори ще й нині можна оглядати останки укріплень і замку. Зате Хмелева досі не вдалося відшукати. Що правда, дотеперішні дослідники історії сих областей не багато завдавали собі труда для розв'язання сеї загадки, вдоволяючися, як Прохаска ⁹⁾, фразою, що тепер дуже тяжко означити положення Хмелева, або, як Кайндль ¹⁰⁾, вирішенням, що ся справа зовсім безнадійна через брак джерельних вказівок. Першу спробу бодай приблизно означити положення Хмелева подали ми у студії про найдавнішу молдавсько-польську границю на Покуття ¹¹⁾. Там ми звернули увагу на те, що в протоколі розмежування

¹⁾ Памятники, изд. Я. Головацкий, XII; Акты зап. России, I, 27; Уляницький, Матеріали, № 8. ²⁾ Documente... 1, 2, app. II, 826; Уляницький, Матеріали, № 18.

³⁾ Akta grodzkie i ziemskie, VII, app. st. 13—21; Акты Зап. России, I, 30; у видавців помилково 1407 рік. Хотин і Цецин згадані також в каталогі городів у Воскресенським літоп. (П. С. Л., VII, 240); сей останній у зіпсованій формі «Нечюнь».

⁴⁾ Documente... 1, 2, app. II, 871—2; Уляницький, Матеріали, № 47. ⁵⁾ Documente... 1, 2, app. II, 846—7; Уляницький, Матеріали, № 33. ⁶⁾ Documente... 1, 2, app. 859—60. ⁷⁾ Źródła dziejowe, X, № 1, 31. ⁸⁾ Documente... 1, 2, стр. 699. ⁹⁾ Sprawy wołoskie w Polsce, Kwart. histor., V, 582. ¹⁰⁾ Geschichte der Bukowina, II, 15. ¹¹⁾ М. Кордуба, Молдавсько-польська границя на Покуття до смерті Стефана Великого, Наук. Збірн. присвяч. проф. М. Грушевському, Львів, 1906, стор. 166, зам. 3.

маєностей радовецької єпископії з 1782 р. (виданім у Вікенгазера, Molda, IV, 1, ст. 166) є згадка про дві грамоти, по котрим границю сих маєностей від села Іванківців мала творити х м е л і в с ь к а д о р о г а; але в 1782 р. вже ніхто не тямив сеї дороги. Спираючися на сю звістку, ми висловили здогад, що город Хмелів лежав на захід від села Іванківців, на лівім березі Прута, деь недалеко від Снятина, і так примістили його на доданій до студій мапі.

Пізніше збірка топографічного матеріалу, котру ми переводили на етнографічній українській території Буковини з уст народу в 1912 — 1914 рр., напровадила нас на ліпший слід і дала спромогу зовсім певно й докладно означити положення города Хмелева. Виявилось, що частина області села Карапчева, положеного на південь від містечка Вашківців, носить досі назву Х м е л и с ь к е, та пливучий туди маленький струмочок, що вливається до Глібичка, правої притоки Черемоша, зветься також Х м е л и с ь к и й. Узгір'я на північний захід від Хмелиського має назву Г о р о д и щ е, а узбіччя ще далі на захід, котре знижується до долини потоку Глібичка, місцеве населення зве П а р к а н о м. Вже всі отсі топографічні назви показують, що тут у давнину мусіли знаходитися якісь укріплення, якийсь город або замок. Докладніше дослідження терену виявило, що на Хмелиськім, на горбі, що підіймається над яругою струмочка Хмелиського (кота 388), є дуже виразні сліди рова й валу. Вони творять прямокутник, звернений коротшими боками до півночі і полудня, і є останками давнього укріплення. Се місце відоме місцевому населенню під назвою В е л и к и й Г о р о д о к. Яких тисячу кроків відсіля в північно-західному напрямі, на узгір'ю Городище знаходимо знову рови з валом, але у формі доволі правильного кола, т. зв. М а л и й Г о р о д о к. Все отсе не лишає ніяких сумнівів, що ці сліди укріплень в області Карапчева се останки старовинного города Хмелева.

Таким чином тепер докладно означене положення Хмелева виявляє велику схожість з положенням Цецина. Обидва ці городи лежали на північному узбіччю лісистого горбовинного хребта, котрий творить вододіл між Прутом і Серетом, обидва панували над широкою долиною Прута та долішнього Черемоша, що творить вигідний шлях зі сходу на Покуття, боронячи zarazом доступ до неї від півдня. Подібне положення займав Хотин над крутою долиною Дністра. Всі три шипинські городи разом творили оборонну лінію, немов систему фортифікації, звернену проти південного сходу, проти областей, доступних кочовим ордам.

31.282
Львів. Бібліотека
АН УРСР

Львівська державна
наукова бібліотека

0,09
(1986р.)

2759

РА 2759

М. Кордуба

Д Е Л Е Ж А В С Т А Р О В И Н Н И Й
Г О Р О Д Х М Е Л І В ?